

CONSIDERAȚII PRIVIND ARHITECTURA CASTELULUI BÁNFFY DIN BONȚIDA, JUDEȚUL CLUJ

MIHAELA STRÎMBU

La 30 km de Cluj, pe malul Someșului Mic, în comuna Bonțida se găsește într-o avansată stare de degradare ansamblul castelului Bánffy, unul dintre cele mai importante și mai mari castele ale Transilvaniei¹. Numeroasele intervenții și intenții de salvare a acestui valoros monument de la degradare n-au avut până acum un ecou eficient (fig. 1). Lucrarea de față încearcă o repunere în drepturi a unei valori, un semnal de alarmă pentru evitarea unei pierderi ireparabile a unui monument, ieșit în ultima vreme din circuitul public, datorită deteriorării sale grave. Modul în care se vor soluționa problemele legate de protejarea și conservarea acestui monument va fi oglinda gândurilor și ideilor generației noastre față de moștenirea arhitecturală. Conservarea semnificației istorice, a caracterului întregului sit, legate de evoluția istorică a ansamblului sînt date care trebuie luate în considerare în orice intervenție de valoare.

Ne vom opri în continuare asupra evoluției, caracterului, semnificației și posibilităților de valorificare ale acestui important monument. Istoria Bonțidei, localitate importantă în istoria Transilvaniei, se poate citi pe monumentele care se

1. Aripa nordică, fațada spre curte

mai păstrează aici. O întreagă evoluție de arhitectură pornind din sec. XIII se poate urmări pe viu, putînd constitui o reală școală pentru cei ce studiază istoria arhitecturii. Biserica reformată, aflată în vecinătatea castelului, păstrează multe elemente din perioada romanică (ultimul sfert al sec. XIII)², integrate refacerii din perioada gotică.

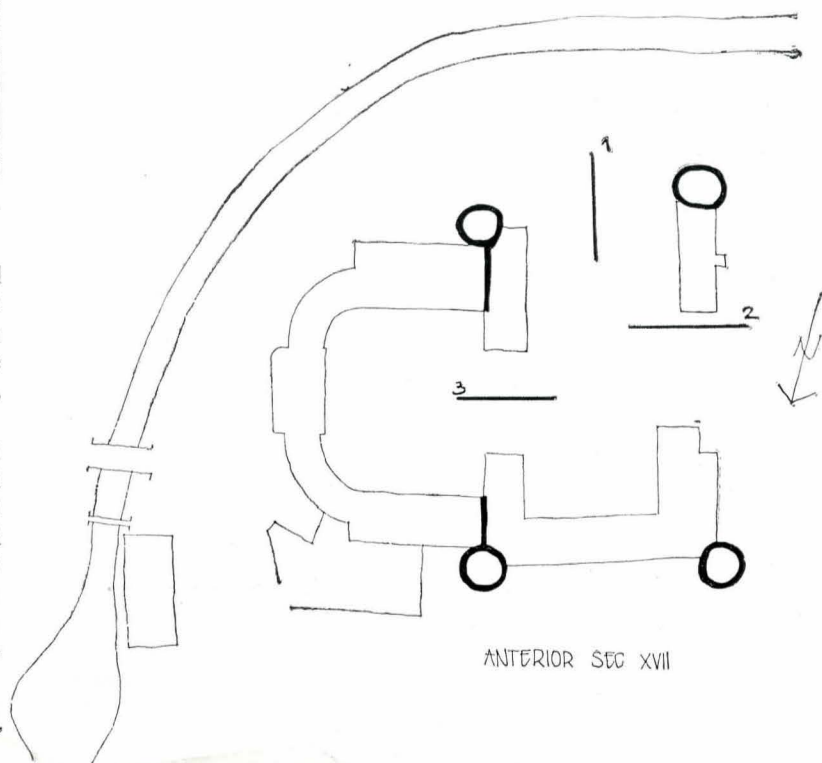
Trecînd canalul Morii, în incinta castelului, putem urmări transformările, amplificările, care se întind pe o perioadă de cîteva secole, ansamblul de la Bonțida descifrîndu-se astfel ca un document. Mărturiile acestei evoluții, care exprimă momentele de avînt economic și apogeu artistic, alături de cele de decădere, vorbesc despre semnificația și valoarea istorică a ansamblului. Din păcate cercetările întreprinse pe acest monument sînt insuficiente, fiind departe încă de

epuizarea informațiilor. Se impun cercetări arheologice pe laturile de sud, vest și est care ar putea surprinde momentele de început ale ansamblului. Acestea, alături de studiile de parament, tehnică constructivă, materiale și decorații, vor putea completa informația și documentația actuală. Cele patru bastioane cilindrice pe două niveluri, împreună cu fragmente de ziduri din aripa estică, sînt cele mai vechi elemente ale unui ansamblu fortificat pe plan patruleter, neregulat, care a stat la baza amenajărilor ulterioare (fig. 2). Zidăria masivă de piatră și bolțile subsolurilor și parterelor susțin aceste afirmații³.

În timpul lui Bánffy Dionisus, la mijlocul secolului al XVII-lea, castelul capătă, în mare, configurația de azi (fig. 3). Compoziția perioadei Renaștere se adaptează planimetriei impuse de amplasamentul celor patru bastioane preluate de la clădirea anterioară. Analogiile cu castelele de la Medieșul Aurit și Iernut conduc la concluzia unei compoziții de influență nord italiană, rafinată, deschisă, primitoare. Aripa nordică se păstrează în întregime, alături de fragmente din aripile de est și vest. Elemente în stilul perioadei se realizează și pe clădirile mai vechi. Ferestrele cu frontoane triunghiulare de pe bastioanele de sud-est și nord-est (fig. 4) demonstrează intenția proiectantului de a crea o compoziție unitară, înche-gată. Acestei faze îi aparține și turnul de poartă de pe latura estică⁴. Luminozitatea și simplitatea fațadelor, acuratețea detaliilor sînt elementele care imprimă încă din această perioadă caracterul reprezentativ, de primire, al ansamblului și care se va accentua în etapele următoare. Ancadramentele de uși, executate de David Sipos, între 1720–1722, completează decorațiile interioare ale perioadei Renaștere.

³ J. Biró, *A Bonczhidai Bánffy-Kastély, Erdélyi Tudományos Füzetek, Cluj 1935*, p. 15, 16.

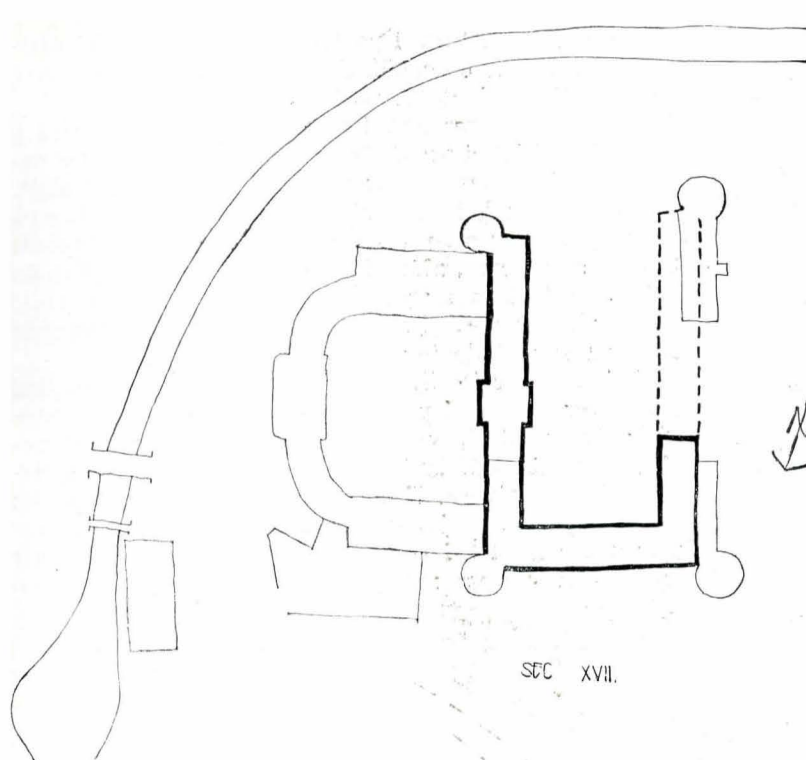
⁴ J. Biró, *op. cit.*, p. 12.

2. Planul castelului, anterior sec. XVII

¹ V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Editura științifică și enciclopedică, București 1976, p. 63.

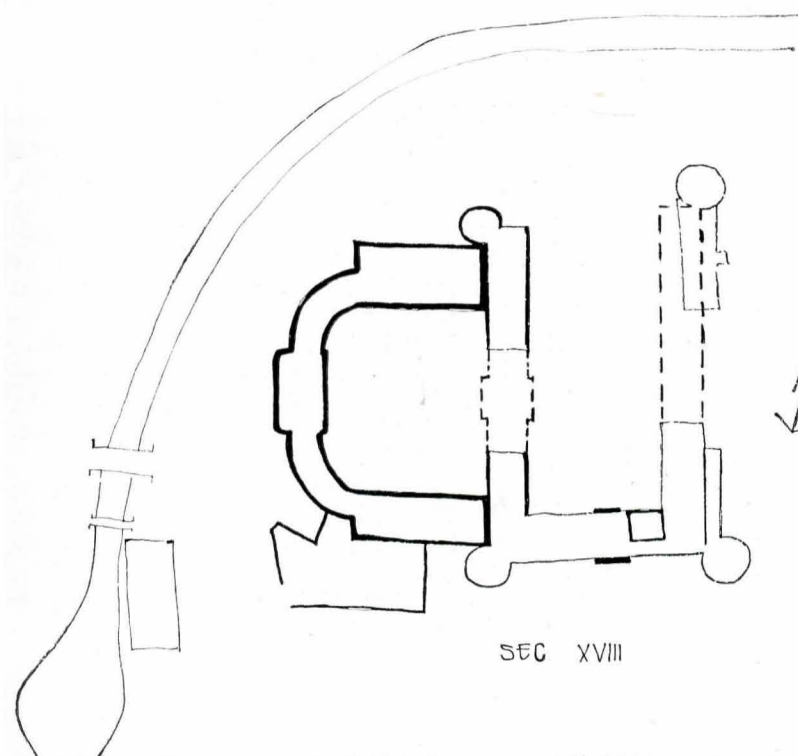
² V. Vătășianu, *Istoria artelor în Țările Române*, Editura Academiei R.P.R. 1959, vol. I.

3. Planul castelului în sec. XVII

4. Corpul estic cu bastionul nord estic

5. Planul castelului în sec. XVIII

Următoarea etapă de amplificare a castelului se realizează la mijlocul secolului al XVIII-lea (fig. 5) prin crearea incintei pentru școala de călărie și anexe gospodărești. Noua incintă

în formă de potcoavă introduce în ansamblu idei și elemente baroce care se integrează armonios în compoziția renascențistă. Meșterii acestei perioade sînt cunoscuți din listele de socoteli. Sculptorul Johann Nachtigall a avut aici un rol deosebit de important. Grajdul ce ocupă latura sudică a noii incinte, realizat după modelul grajdului de curte din Viena (proiectat de Fischer von Erlach)⁵, este acoperit cu bolți cehe pe stilpi. Portalul realizat de Nachtigall imprimă un caracter de monumentalitate (fig. 5). Pe latura nordică se afla manejul, astăzi în ruină. Portalul, la fel de monumental ca și cel al grajdului, vădește importanța ce s-a acordat funcțiunii. Manejul și grajdul sînt legate printr-un corp adăpostind anexe, în axul căruia se găsește portalul intrării (fig. 7).

Aticele incintei sînt suportul unui șir de statui reprezentînd figuri mitologice, bine individualizate, într-o execuție viguroasă, care este întrecută, poate, doar de sculpturile cetății Alba Iulia. Bogăția sculpturală, cornișele și ancadramele curbe atenuează din impresia de fortificație a bastioanelor. Din nefericire, din cele 36 statui de pe coronamentul interior și urnele cu figuri umane sau motive vegetale de pe coronamentul exterior, care alcătuiau amplul program sculptural

6. Intrarea în grajd

nu se mai păstrează *in situ* decît puține, ca martori. Multe statui zac decapitate prin curtea castelului. Cîteva au fost aduse la Muzeul de istorie al Transilvaniei prin grija unor muzeografi inimoși, dar restul continuă să rămînă pradă agresiunii umane și a mediului.

Amenajările din secolul al XVIII-lea nu s-au oprit aici. Pe aripa nordică, șirul ferestrelor din perioada anterioară este întrerupt în traveea mediană de două portale și balcoane, realizate de către arhitectul Johann Eberhard Blaumann (fig. 8). Cornișa orizontală se întrerupe în dreptul lor, curbîndu-se și primind cîte trei statui executate tot de Nachtigall. Lucrările perioadei se regăsesc și la interior. Casa scării capătă aspectul celei de dinaintea incendiului din 1944, cu figurile de șah sculptate în lemn străjuind treptele. Stucaturile care împodobeau casa scării și sălile principale datează tot din această perioadă, fiind creația lui Nachtigall.

Apogeul perioadei baroce n-ar fi putut fi atins fără amenajarea celor 400 ha de parc. Realizat prin 1750, după planurile lui Erras⁶, în concepția barocului francez, parcul se organiza pe trei alei majore pornind radial dinspre castel. Ansamblul de la Bonțida se întregeste acum cu numeroase construcții gospodărești (grînar, grajduri, bucătărie), puțin studiat pînă acum, dar care merită toată atenția avînd în vedere complexitatea și unitatea compozițională. Secolul al XVIII-lea aduce, așadar, în ansamblul de la Bonțida elemente de certă valoare barocă și monumentalitate, care susțin odată

⁵ J. Biró, *op. cit.*, p. 20.

⁶ J. Biró, *op. cit.*, p. 27; Ormos Imre, *A kerttervezés története és gyakorlata, Mezőgazdasági kiadó, Budapest, 1967*, p. 97.

7. Corpul anexelor

8. Intrarea principală dinspre curte în corpul nordic

în plus semnificația istorică a ansamblului. Proprietarul din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bánffy József, este preocupat de introducerea celor mai noi tendințe din arta și arhitectura europeană. Astfel, parcul este transformat de către Hermann Samuel și László János⁷, în 1831, într-un parc în stil englezesc care păstrează în compoziție osatura celor trei alei principale din vechea amenajare. Compoziția devine surprinzătoare, cu pâlcuri de copaci alternând cu pajiști în care se găsesc straturi de flori, cu urne și statui, ceas solar, obelisc⁸. Din măreția acestui parc romantic, greu se mai disting azi chiar cele trei alei principale. Lipsa de întreținere a produs degradări grave, mai grave decât la castel, fiind necesare acum fonduri mari pentru refacerea lui.

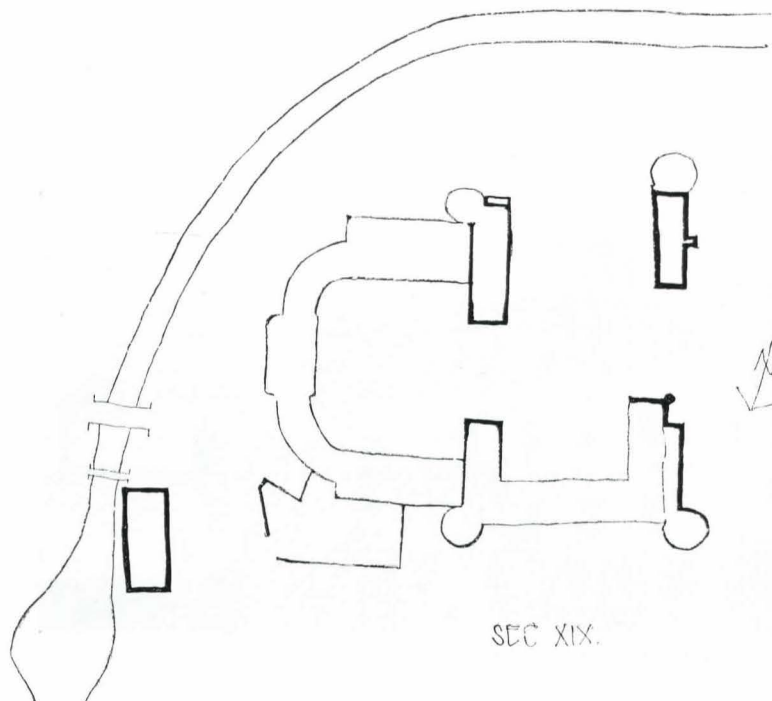
⁷ Ormos Imre, *op. cit.*, p. 101; J. Biró, *op. cit.*, p. 30.

⁸ J. Biró, *op. cit.*, p. 30.

Acum se demolează turnul porții și se refac clasicist ultimele travei și fațadele de capăt ale aripilor rămase. Se ridică acum și moara din vecinătatea porții estice.

Arhitectul Kagerbauer Antal transformă fațada vestică a corpului vestic utilizând un limbaj neogotic de inspirație engleză, marcând introducerea acestui stil în Transilvania¹⁰. Aripa refăcută, legată de bastionul sud-vestic, capătă un turn cu ceasornic (fig. 9) iar corpul legat de bastionul nord-vestic primește un rezalit, care, alături de părțile rămase din fațada anterioară, are o tratare neogotică cu fiale, goluri în arc frânt, turnuleț de colț. Așadar, și epoca romantică lasă la Bonțida o realizare nu lipsită de importanță.

Revenind asupra criteriilor de evaluare a calității acestui ansamblu putem spune că pe lângă valoarea artistică și estetică, subiective de altfel, valoarea istorică, pitorescul, caracterul, sint elemente suficiente care pledează pentru o intervenție urgentă de salvare. Restaurarea întregului ansamblu: castel, moară, grătar, grajduri, parc și amenajarea în scopuri turistice ar putea constitui o posibilitate de integrare în circuit public a acestui valoros monument. Păstrarea caracterului

9. Refacerile secolului al XIX-lea — plan

representativ, deosebit de important pentru valoarea monumentului, s-ar putea realiza credem prin amenajarea unui hotel cu un centru de călărie. O evaluare sumară a posibilităților de cazare se ridică la 80—100 locuri. Menționez că detaliul de sistematizare al localității prevede construirea unui hotel cu 100 locuri. Or, o astfel de soluție ar aduce câștig de cauză și comunei care și-ar vedea împlinite prevederile de dezvoltare, dar și patrimoniului nostru arhitectural care și-ar recăpăta integral una din valorile trecutului. Spațiul oferă posibilități de organizare a unor expoziții, proiecții de diapozitive și filme despre istoria ansamblului și a restaurării sale, în așa fel încât publicul să fie educat să înțeleagă monumentul, căci numai astfel îl va respecta.

Credem că, dacă efortul pentru salvarea acestui monument depășește posibilitățile actuale, este necesară prezervarea lui, păstrarea lui așa cum îl avem astăzi, ca un document, din care să studiezi o lungă perioadă din istoria artei și arhitecturii transilvănene. Și în acest caz sint necesare măsuri urgente de consolidare, curățire, conservare.

⁹ J. Biró, *op. cit.*, p. 30.

¹⁰ J. Biró, *op. cit.*, p. 34.

SUMMARY

The history of the castle of Bonțida points out the development of the Transylvanian architecture. Seizing up some of the important moments of this evolution, the author emphasizes the necessity of an ample action meant to stop this precious monument to go to ruin. There are exposed two proposals concerning its turning to good account: the first of them

refers to a restoration and to the assignment of a luxury function (such as a first-rank hotel having also got a horse-racing school), in order to keep its nature and significance; the second one means a restoration which shouldn't change its former aspect, in this way being a real lesson *in situ* for the history of architecture.